

Poznámky k vybraným edukačným rovinám rozvoja mediálnej gramotnosti, interkultúrnych kompetencií a kritického myslenia generácie „Z“

Erika Moravčíková

Abstrakt

V príspevku sa zameriavame na to, ako sa koncept mediálnej gramotnosti chápe a uplatňuje v neformálnom vzdelávaní, a to prostredníctvom analýzy interaktívnych workshopov organizovaných neziskovými a ľudsko-právnymi organizáciami (PostBellum, Mareena). Náš text predstavuje prolegomeno do reflexie vybraných vzdelávacích modelov zameraných na rozvoj kritického myslenia a kritického vnímania mediálnych obsahov. Poukazujeme v nej na to, ako môžu tieto aktivity prispieť k eliminácii rizikového správania žiakov základných a stredných škôl (najmä pokiaľ ide o predsudky a stereotypy, diskrimináciu, xenofóbiu, rasizmus a i.) na pozadí života v postfaktuálnej ére. Zároveň si všímame, ako môžu tieto aktivity zvýšiť mediálnu gramotnosť a interkultúrne kompetencie digitálnych domorodcov z generácie „Z“.

Kľúčové slová

Generácia „Z“, edukačné modely, interkultúrne kompetencie, mediálne vzdelávanie, kritické myslenie.

Úvod (východiská, stimuly a motivácie)

Motivácia výberu zvolenej témy príspevku vznikla na základe reflexie súčasnej spoločnosti v ktorej registrujeme zvýšenú popularitu radikálnych, pravicových hnutí, ktoré neraz inklinujú k neonacistickým myšlienkam. Tendencia inklinácie k daným názorom je veľmi rozšírená aj u mladej generácie, ktorá vníma problémy súčasnej slovenskej spoločnosti a registruje väčšinovú neschopnosť politikov riešiť ju. V osobe kontroverzného slovenského politika Mariána Kotlebu či *Slovenskej ľudovej strany* alebo *Ľudovej mládeže* môžu a často i vidia riešenie osobných i politických problémov.

Príčinám nárastu podpory pravicového radikalizmu a extrémizmu na Slovensku sa podrobne venujú aj politologičky Adriana Vasiľková a Jarmila Androvičová vo svojej štúdií.¹ Vo svojom

¹ VASILKOVÁ, A. – ANDROVIČOVÁ, J.: Príčiny nárastu podpory pravicového radikalizmu a extrémizmu na Slovensku: príklad politickej strany Kotleba–ĽSNS. In *Central European Journal of Politics*, Roč. 5, č. 1, 2019, s. 71–99. [online]. [cit. 2022-05-06]. Dostupné na: http://www.cejop.cz/wp-content/uploads/2019/09/2019_Vol-05_No-01_Art-05_SK_LSNS.pdf

výskume poukazujú na dôležitú skutočnosť, že uvedené javy nie je možné analyzovať bez toho, aby sme neskúmali demokraciu: V odborných aj laických kruhoch sa diskutuje tom, že (zastupiteľská) liberálna demokracia sa dostala do krízy a že práve táto kríza vyvoláva v spoločnostiach javy, ktoré sa dostávajú do konfliktu so základnými princípmi demokracie. Po II. svetovej vojne sa demokracia stala symbolom lepšej budúcnosti, pokroku, blahobytu a vysokej životnej úrovne. Napriek všetkým jej pozitívam sa v posledných rokoch zintenzívňujú kritické a nespokojné hlasy na jej adresu. Povojnový optimizmus nahradil pesimizmus, ktorý prinútil človeka zamýšľať sa nad vývojom v moderných demokratických spoločnostiach.²

Napriek posilneniu dejepisu v deviatom ročníku na druhom stupni základnej školy evidujeme značné nedostatky v študentských poznatkoch týkajúcich sa obdobia dejín dvadsiateho storočia. Mnohé školy nekladú prílišný dôraz na detailnejší rozbor tohto dejinného obdobia. Evidujeme v spoločnosti akúsi stratu pamäti, či už zámernú alebo nezámernú, ktorá prakticky začala už v povojnových rokoch. V tomto období evidujeme určité snahy potlačiť negatíva druhej svetovej vojny a zamerať sa na „svetlejšie zajtrajšky“. Napriek nárastu pravicového i ľavicového extrémizmu³, ktorý sa prakticky dotýka celého sveta vnímame v spoločnosti snahy opätovne pripomínať hrôzy holokaustu a druhej svetovej vojny nielen vo svetovom, ale i lokálnom slovenskom meradle. Domnievame sa, že je potrebné neustále oživovať kultúrnu pamäť⁴, traumy minulosti, aby spoločnosť dokázala čeliť súčasnosti a jej výzvam. Neznalosť vlastnej histórie vrátane jej totalitných odtieňov vedie k nárastu stereotypov, predsudkov, xenofóbie, rasizmu, či xenofóbie. Tieto javy internet a nové, tzv. digitálne médiá a platformy sociálnych médií ešte viac uľahčujú.

Metodológia a ciele

Cieľom našej štúdie je poukázať na to, ako sa koncept mediálnej gramotnosti chápe a uplatňuje v reálnom živote, a to prostredníctvom analýzy interaktívnych workshopov organizovaných neziskovými a ľudsko-právnymi organizáciami (PostBellum, Mareena). Naším zámerom je socio-kultúrna reflexia a analýza vzdelávacích modelov zameraných na rozvoj kritického myslenia a kritického vnímania mediálnych obsahov. Následne v štúdiu poukazujeme na to, ako môžu tieto aktivity prispieť k eliminácii rizikového správania žiakov základných a stredných škôl (najmä pokiaľ ide o predsudky a stereotypy, diskrimináciu, xenofóbiu, rasizmus a i.) na pozadí života v postfaktuálnej dobe. Zároveň chceme ukázať, ako môžu tieto aktivity zvýšiť mediálnu gramotnosť a interkultúrne kompetencie digitálnych domorodcov z generácie „Z“. Štúdia je rozdelená do dvoch hlavných častí: teoretickej a aplikačnej a má čiastočne heuristický, interpretačný a komparatívny charakter. V aplikačnej časti využívame analyticko-

² Ibid., s. 71-99.

³ Viac pozri: ŠTEFANČÍK et.al.: *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*, Brno : Tribun EU, 2013.

⁴ Teatrológ a vysokoškolský pedagóg M. Ballay vo svojej učebnici „Kultúra pamäť v súčasnom divadle (Príprava autorskej inscenácie zo života v totalite)“ osvetľuje pojmy kultúrna a historická pamäť tak, že ich zahŕňa pod strešný termín tzv. kolektívnych pamäti: „Kým historická pamäť sa čiastočne týka historického povedomia, resp. jednotlivých dejinných súvislostí, kultúrna pamäť prevažne všeobecnejšieho kultúrneho povedomia (materiálnych artefaktov, pamiatok, objektov, archívnych materiálov atď.). Dôležitosť zaoberať sa kultúrnou pamäťou sa ohlasuje najmä v súčasnosti, keď sa čoraz viac ozrejmuje jej časté prekrúcanie či devastovanie.“ In: BALLAY, M.: *Kultúrna pamäť v súčasnom divadle (Príprava autorskej inscenácie zo života v totalite)*. Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2021, s. 10.

deskriptívny postup smerujúci k syntéze našich zistení prostredníctvom rozboru aktivít vybraných vzdelávacích organizácií. V úvode koncipujeme základné teoretické východiská/súradnice súčasnej spoločnosti (so zameraním na slovenský kontext) v ktorom identifikujeme nárast extrémizmu a radikalizmu sledovanej kohorty digitálnych domorodcov tzv. generácie „Z“, čo bolo aj hlavným motívom spracovania tejto problematiky. Zameriavame sa tiež na profil generácie „Z“ v kontexte života v postfaktuálnej dobe, pričom osobitnú pozornosť venujeme javom, ako napr.:

- rastúci počet neoverených a nepravdivých informácií týkajúcich sa migrácie a migrantov v Slovenskej republike⁵ (najmä v alternatívnych médiách s konšpiračnou a dezinformačnou agendou);
- v roku 2020 žilo na Slovensku 150 012 cudzincov s povolením na pobyt, čo predstavuje 2,75 % obyvateľstva⁶ - mnohí z nich čelia verbálnym a fyzickým útokom;

V komunikácii slovenských spoločností, organizácií a médií sa to takmer vôbec neprejavuje. Slovensko je tak často stavané do úlohy kultúrne či etnicky homogénnej krajiny.

Teoretická časť: kontexty postfaktuálnej doby

Diskusie o tzv. nových (digitálnych, sieťových) médiách, ktoré sa vedú naprieč celým akademickým svetom, ako aj medzi laickou verejnosťou, poukazujú na dramatickú premenu spoločnosti a myslenia katalyzovanou digitálnou technológiou. V diskurze kulturologie a mediálnych štúdií sa tak čoraz viac problematizujú kontexty postfaktuálnej doby, akými sú predovšetkým nekontrolovateľné šírenie hoaxov, dezinformácií a konšpiračných teórií. Informačný chaos a informačná naivita sa v ére postfaktuálnej exponenciálne znásobila. V tejto dobe informačného nadbytku čelí jedinec objemu správ, ktorý presahuje možnosti jeho kognitívneho aparátu, a vzhľadom na ich fragmentárnosť či bezkontextovosť je nútený takpovediac permanentne posudzovať ich relevantnosť, objektivitu, faktickú presnosť či využiteľnosť nadobudnutých poznatkov, tvrdí slovenská kulturologička A. Olejárová.⁷ Všíma si, že sa informácie stávajú súčasťou akéhosi neutíchajúceho „hľuku“, ktorý si vyžaduje rýchle stratégie vyhodnocovania prijatých mediálnych posolstiev vedúcich k vzniku informačných

⁵ Viac pozri: HODINKOVÁ, D. – RAČEKOVÁ, I. – SZABÓOVÁ, V.: *Médiá – Migrácia – Spoločenská zodpovednosť: Prístupy ku komunikácii témy migrácie v mediálnom priestore*. Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médii, o.z., 2021; ŠTRBOVÁ, E., PÚCHOVSKÁ, O.: Current Discourse on Migration in Selected Slovak Online Media: Topical Analysis in the context of European Union and V4 Countries. In *Marketing Identity 2018. Digital Mirrors – part 2*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2018, s. 195-207. [Online]. [cit. 2022-05-16] Dostupné na: <https://fmk.sk/download/Marketing-Identity-Digital-Mirrors-II.pdf?fbclid=IwAR2PZ7oXjNtVjAqzCMxLOCcoYFbC6GbAySENwwcRaFs6ptRwKeb7e8eEXFI>

⁶ Medzinárodná organizácia pre migráciu: *Migrácia*. [Online]. Dostupné na: <https://www.iom.sk/sk/pre-media/zakladne-pojmy-o-migracii.html>

⁷ OLEJÁROVÁ, A.: Informácie v digitálnom veku. Sondáž do vzťahu medzi participačnou kultúrou a nezávislosťou mediálnej produkcie v internetovom prostredí. In Fujak, J. (Ed.) *Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia na Slovensku po roku 1989*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2020, s. 298.

bublín, komfortných zón či komnát ozvien.⁸ Sme tak svedkami prehlbujúcej polarizácie spoločnosti a čoraz agresívnejšej a nenávisnej diskusie (nielen) v prostredí internetu: „Skupinová polarizácia neničí len diskusiu, schopnosť rozumného kompromisu, rozhodnutie porôt či súdne verdikty. Má potenciál rozšíriť sa do celospoločenskej debaty, ohroziť demokraciu a v najextrémnejšom dôsledku tiež zabíjať“⁹, trefne vypočítava riziká skupinovej polarizácie vo svojom článku David Lacko.

Živnou pôdou pre vznik a rozvoj extrémistických hnutí je doba s prívlastkami neistá, roztraseaná a nervózna, doba plná životných a ekonomických neistôt. Doba, v ktorej sa rozväzujú sociálne väzby, pulzuje strachom a frustráciou a v ktorej nenávistné, deštruktívne prúdy ľahko prenikajú do politického i mediálneho mainstreamu. Tieto javy sa týkajú ako radikalizácie v minulosti, tak aj v súčasnosti. Ako vieme z histórie, vzostupu nacizmu v Nemecku predchádzala dlhodobá a zdrvujúca ekonomická a politická kríza či v nedávnej dobe migračná kríza, ktorá rozvírila nenávistné a extrémne postoje v celej Európe.¹⁰ Cesta k dosiahnutiu lepšieho života sa zrazu javí zložitejšia, nielen v kontexte nedostatkov, ktoré demokracia má, ale aj v zmysle nejednotného náhľadu na to, čo lepší život znamená. Tento stav sprevádzajú obavy a strach z toho, čo príde, či z toho, s čím sa musí moderný človek v globalizujúcom sa svete vysporiadať a konfrontovať.¹¹ S touto tézou sa zhoduje i štúdia *Kvalitatívny popis psychológie osobnosti páchatela extrémisticky, rasovo motivovanej a xenofóbnej trestnej činnosti*, ktorú vydalo Ministerstvo vnútra Českej republiky v roku 2012. V štúdii sa nachádza popis subjektívnych i objektívnych faktorov, ktoré jedinca s príklonom k radikalizmu predisponujú. Okrem individuálnych vlastností jedinca, genetických predispozícií či výchovy ide i o spoločenské faktory: vysokú nezamestnanosť, nízke vzdelanie, častý výskyt náboženských a rasových predsudkov v spoločnosti, rovnako tak ako vyšší podiel imigrantov či etnických a náboženských skupín medzi ostatným obyvateľstvom.¹² Prečo ale určitý typ jedinca ľahko podľahne ideológii radikálnych hnutí? Odpoveď nachádzame rovnako tak v tejto štúdii: „extrémistická ideológia poskytuje svojim prívržencom veľmi zrozumiteľný, jednoduchý a emočne presvedčivý model fungovania sveta, v ktorom môže neistý, nezrelý a dospievajúci jedinec nachádzať istotu. Jednoduchý model sveta je na báze: „my sme tí dobrí a vy ste tí zlí“. Ide o čierno-biele videnie, ktoré poňatie sveta zjednodušuje a tým i skresľuje.“¹³

Do hry však okrem empirických skúseností, poznatkov, intelligenčnej roviny a algoritmov vstupujú aj emócie. A tie v postfaktuálnej ére čoraz intenzívnejšie víťazia nad zdravým rozumom. „Tam, kde je jedinec vystavený ohromnému objemu informácií a pluralite

⁸ Ibid., s. 298.

⁹ LACKO, D. *Skupinová polarizace. Proč se společnost radikalizuje*. [Online]. [cit. 2022-04-30] Dostupné na: manipulatori.cz/skupinova-polarizace-proc-se-spolecnost-radikalizuje/.

¹⁰ NUTIL, P.: *Média, lži a príliš rýchly mozek*. Praha: Grada, 2008, s. 57

¹¹ VASILKOVÁ, A. – ANDROVIČOVÁ, J.: Príčiny nárastu podpory pravicového radikalizmu a extrémizmu na Slovensku: príklad politickej strany Kotleba–ĽSNS. In *Central European Journal of Politics*, Roč. 5, č. 1, 2019, s. 71–99. [online]. [cit. 2022-05-06]. Dostupné na: http://www.cejop.cz/wp-content/uploads/2019/09/2019_Vol-05_No-01_Art-05_SK_ĽSNS.pdf

¹² *Kvalitatívni popis psychologie osobnosti pachatele extremisticky, rasově motivované a xenofobní trestné činnosti*. [Online]. [cit. 2022-03-03] Dostupné na: www.mvcr.cz/clanek/kvalitativni-popis-psychologie-osobnosti-pachatele.aspx.

¹³ Ibid.

zrovnoprávnených názorov, sa mu kompasom stávajú emócie. Tie sú zároveň očividným zdrojom identifikácie pre skupinu, ktorá sa cíti byť v ohrození. Odpoveď na zložitý, komplikovaný a chaotický svet, v ktorom sa ťažko hľadajú oporné piliere dôvery, sa pre mnohých naskytla v zjednodušeníach, ktoré prezentujú prostý model fungovania spoločnosti,“ konštatuje kulturologička zaoberajúca sa novými médiami A. Olejárová (2019, s. 323).

Veľkú rolu zohrávajú v týchto procesoch konšpiračné teórie. Konšpirácie sú novodobé mýty a umožňujú jednoduché, jasné chápanie sveta. V kombinácii so subjektívnou interpretáciou sveta (ktorá nemusí mať so skutočnosťou nič spoločné) a iracionálnym, emocionálnym správaním a rozhodovaním spolu s ľudským sklonom počúvať autority dostávame výraznú synergiu týchto vplyvov, ktorá môže mať za určitých okolností nedozierne následky. Genocídy. Masové vyvražďovanie. Ako predstupeň genocídy R. Stanton¹⁴ uvádza dehumanizáciu, elimináciu ľudskosti. Dehumanizácia ako problém je jedným z dôsledkov konšpiračného, stereotypného myslenia a predsudkov je založená na jednoduchom princípe – keď druhých prestaneme považovať za ľudské bytosti, je dovolené všetko. Okrem dehumanizácie je ďalším dôležitým faktorom aj deindividualizácia¹⁵. Tento termín sociálnej psychológie znamená stratu sebauvedomenia a obáv z hodnotenia. Podľa sociálneho psychológa Davida Myersa ľudia v skupinových situáciách s väčšou pravdepodobnosťou opúšťajú prirodzené zábrany, zabudnú na svoju individuálnu identitu a prijmu normy skupiny alebo davu. Zároveň dodáva, kam až môžu tieto jav viesť: „ľudia sa môžu dopustiť činov siahajúcich od mierneho porušenia poriadku (hádzanie jedla v jedálni, pokrikovanie na rozhodcu), cez impulzívne uspokojovanie svojich túžob (skupinový vandalizmus, orgie, krádeže), až po deštruktívne sociálne explózie (policajná brutalita, výtržníctvo, rabovanie, lynčovanie)“.¹⁶ Myers si však všima aj to, že deindividualizácia je menej pravdepodobná u osôb, ktoré svoju osobnú identitu vnímajú. A dodáva, že ľudia najšúcitnejšie jednú s tými, ktorí majú konkrétnu podobu. To znamená s tými, ktorých poznajú, vidia a vnímajú ako ľudské bytosti.

Domnieva sa, že je preto potrebné rozvíjať u mladých ľudí interkultúrne kompetencie, ako aj mediálnu gramotnosť a kritické myslenie. Kulturologičky V. Jakubovská a K. Jakubovská napr. definujú interkultúrne kompetencie ako „schopnosť jednotlivca uplatňovať rôzne vnímanie, hodnoty, postoje a komunikačné dispozície zamerané na podporu medzikultúrneho porozumenia, tolerancie, nediskriminačného správania a zdravého rešpektu voči odlišným spôsobom života a tradíciám v spôsobe svojho konania.“¹⁷ Rozvíjanie interkultúrnych kompetencií úzko súvisí s problematikou interkultúrneho dialógu, ktorý zahŕňa široké spektrum javov a procesov, a to ako porozumenie iným kultúram, vedenie dialógu, ako aj prejavy odlišnosti a stretávania kultúr v každodennej životnej realite jednotlivcov a skupín. Princíp interkulturality zdôrazňuje aktívny princíp kultúrnej diverzity.

¹⁴ STANTON, G.H.: The Ten Stages of Genocide. In *Genocide Watch*. [Online]. [cit. 2022-03-03]. Dostupné na: <http://genocidewatch.net/genocide-2/8-stages-of-genocide/>

¹⁵ Tento termín prvý krát použili sociálni psychológovia L. Festinger, A. Pepitone, Th. M. Newcombe a P. G. Zimbardo v 50. rokoch 20. storočia.

¹⁶ MYERS, D.G.: *Sociální psychologie*. Praha: Edika, 2016, s. 248.

¹⁷ JAKUBOVSKÁ, V. – JAKUBOVSKÁ, K.: *Rozvíjanie interkultúrnych kompetencií*. Boskovice: František Šalé – Albert, 2017, s.136.

Pre ľudské spoločenstvá a kultúry je prirodzenejšia tendencia komunikovať medzi sebou, než sa vzájomne izolovať. Jednotlivé kultúry existujúce popri sebe nie sú absolútne uzatvorenými systémami. K dialógu medzi kultúrami dochádza permanentne, a to v čase aj priestore. Dialóg alebo reciprocita kultúrnych informácií sa takto javí ako prirodzený rys ľudskej podstaty. Procesy, ktoré v nich prebiehajú majú endogénny a exogénny charakter a sú veľmi úzko prepojené s procesmi globalizácie v ekonomickej a sociokultúrnej oblasti, ako aj s rozvojom komunikačných technológií a narastajúcou migráciou obyvateľstva. Koncentrujú sa dovnútra kultúr a tiež do vonkajšieho prostredia, v ktorom dochádza ku vzájomným kultúrnym presahom. Stretávanie a dialóg medzi nimi tak môže mať rozmanité podoby. Vieme ich identifikovať v rámci migračných pohybov, v mediálnej komunikácii, v kultúrne zmiešaných rodinách a mestách, v jazykových prekladoch, v nadnárodných a humanitárnych organizáciách, pri kontaktoch a dialógoch náboženstiev, v rámci medzinárodných mobilit študentov atď.¹⁸

Kritické myslenie tvorí kľúčovú kompetenciu pre naplnenie cieľov mediálnej výchovy, ktorá pomáha človeku zorientovať sa a pochopiť, ako a v čom na neho médiá môžu pôsobiť a pôsobia. „Vo všeobecnej rovine ho môžeme definovať ako samostatné myslenie, v procese ktorého človek dospeje k novému poznatku prostredníctvom bádania, porovnávania a preverovania si správnosti vlastných aj iných myšlienok. Kritické myslenie je podmienené predchádzajúcim analytickým myslením. Jeho výsledkom je schopnosť identifikovať dôležité fakty a súvislosti v množstve informácií a na ich základe formulovať názory a riešenia.“¹⁹

Jedna z najčastejšie citovaných definícií kritického myslenia pochádza z knihy *Critical Thinking*, v ktorej autori Brooke N. Moore a Richard Parker konštatujú: „Tvrdenia sú výroky, ktoré môžeme prijať buď ako pravdivé alebo ako nepravdivé. Kritické myslenie je starostlivé a uvážené rozhodnutie o tom, či nejaké tvrdenie prijmeme, odmietneme, alebo sa o ňom zriekneme úsudku. Kritické myslenie rovnako tak zahŕňa stupeň istoty, s ktorou nejaké tvrdenie prijmeme alebo odmietneme.“²⁰

František Koukolík vo svojej knihe *Vzpoura deprivantů* upozorňuje na pravdepodobne jeden z najlepších opisov schopnosti kriticky myslieť, ktorý pochádza z pera Williama Summerna: „Kritika je skúmanie a overovanie všetkých tvrdení, ktoré sú predkladané k prijatiu. Zmyslom kritiky je zistiť, či zodpovedajú alebo nezodpovedajú skutočnosti. Kritické myslenie je jedinou zárukou, ktorá nás chráni pred klamami, podvodmi, poverami a mylným chápaním ako seba samých, tak sveta okolo nás...Vzdelávanie v kritickom myslení je jediné vzdelávanie, o ktorom je možné pravdivo povedať, že tvorí dobrých občanov.“²¹

Vzhľadom k tomu, čo vieme o ľudskom myslení (najskôr prichádza intuícia, potom až rozum) je jasné, že kritické myslenie vyžaduje istú mentálnu námahu, určitý čas a schopnosť odstupu. Ako upozorňuje Jonathan Haidt²², mimoriadne intuitívne a do značnej miery závislé na letných zábleskoch intuície sú úsudky vo veciach spoločenských a politických otázkach.

¹⁸ MORAVČÍKOVÁ, E.: Heslar kulturologického pojmoslovia – interkultúrny dialóg. In *Culturologica Slovaca*, Vol. 5, No. 2, 2020. [Online]. [cit. 2022-01-13]. Dostupné na: <http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/index.php/archiv>.

¹⁹ PETRANOVÁ, D.: Charakteristika predmetu mediálna výchova. In PETRANOVÁ, D. - VRABEC, N. (eds.): *Mediálna výchova pre učiteľov stredných škôl*. Trnava: FMK UCM, 2011, s. 191.

²⁰ MOORE, B.N. – PARKER, R. *Critical thinking*. Dubuque: McGraw-Hill Companies, 2015.

²¹ KOUKOLÍK, F. – DRTILOVÁ, J.: *Vzpoura deprivantů*. Praha: Galén, 2006, s. 259.

²² HAIDT, J.: *Morálka lidské mysli: proč lidstvo rozděluje politika a náboženství*. Praha: Dybbuk, 2013.

To zahŕňa i volebné rozhodovanie a okrem iných faktorov tiež vplyvy genetické, pôsobenie výchovy i nášho okolia.

Digitálni domorodci Generácie „Z“

Nové (digitálne médiá) zohrávajú kľúčovú úlohu v on-line ako aj off-line svete všetkých digitálnych domorodcov, no najmä u tých najmladších (z tzv. generácie „Z“²³) „Internetizácia“ spoločnosti kreuje jej vývoj v intenciách celospektrálneho vplyvu, vrátane služieb, obchodu a súkromia človeka. Adaptabilnosť v tejto sfére sa odzrkadľuje v postupnom chápaní výhod virtuálnej transakcie s vynaložením minimálnej námahy v bezkonkurenčne krátkom čase. Pojem času sa však v kontexte internetu správa ambivalentne. Najmä ak ide o kultúru „voľnočasovej“ komunikácie, ku ktorej patria platformy Facebook, YouTube, Instagram a ďalšie. Digitálni domorodci prirodzene považujú internet za bežnú súčasť informačno-komunikačnej sféry a nevyhnutnú pre existenciu v dnešnom svete tvrdého konkurenčného boja.

L. Floridi výstižne systematizoval generačný profil generácie „Z“ (Generation AO (Always-On) – neustále pripojení): „Pre jedincov patriacich ku Generácii Z bol svet už bezdrôtový; 11. september 2001 je pre nich už len kapitolou zo školských učebníc; Sixtínska kaplnka bola pre nich vždy jasná a farebná (reštaurátorské práce ju odkryli v roku 1990). Nikdy pre nich neexistoval svet bez „google“, „tweetu“ a „wiki“, nielen ako služieb, ale i ako slov; nemajú žiadne spomienky na svet bez Facebooku, ktorý je sociálnym médiom, nie knihou, a na svet kníh, ktoré by neboli dostupné online (Amazon bol založený v roku 1994). Majú sklon myslieť si, že vreckové zrkadlo je aplikácia mobilného telefónu. Používajú Wikipédiu (založená v roku 2001) ako synonymum pre encyklopédiu. (...) Dramaticky povedané, generácia Z si možno ani život mimo infosféry nedokáže predstaviť, pretože infosféra postupne absorbuje všetku realitu. Generácia Z sa narodila online.“²⁴ Ide o technicky najbystrejšiu generáciu všetkých čias, keďže je oveľa viac (resp. najviac) spätá s technológiami ako predošlá generácia mileniálov. Prieskumy ukazujú, že 79% z nich má strach o svoju budúcnosť a uplatnenie v spoločnosti. 72% sa obáva dlhov a ich splácania, 70% v sebe potláča strach z možného terorizmu a situáciu nezlepšujú ani spravodajské portály, ktoré denne informujú o negatívnych udalostiach a dramatických situáciách v rôznych častiach sveta. Inštitúciám dôveruje iba 6% tejto generačnej kohorty.²⁵ Dvojica autorov Joanne G. Sujansky a Jan Ferri-Reed vo svojej knihe *Keeping the Millennials* tvrdia, že dnešní mladí ľudia sú naučení robiť viacero vecí naraz, napr. popri práci na notebooku pozeráť televíziu, popri učení počúvať iPod, chatovať a smskovať. Neoddeľujú striktné virtuálnu skúsenosť od reálnej. Aj popri práci alebo učení sa chcú zabávať. Práve toto im často spôsobuje

²³ Generácia „Z“ – generačná kohorta narodená približne v rokoch 1995 -2020. Ang. PostMillenials, iGeneration, Plurals, alebo Homeland Generation. V striktnom vekovom ohraničení tejto generácie nepanuje konšenzus, údaje sa častokrát líšia. Niektorí experti datujú Generáciu Z od roku 2000 až po súčasnosť, iní tvrdia, že zahŕňa len ľudí narodených v rokoch 1994 až 2004 a deti narodené neskôr už patria do najmladšej Generácie „Alfa“.

²⁴ FLORIDI, L.: *Čtvrtá revoluce. Jak infoséra mění tvář lidské reality*. Praha: Karolinum, 2019, s. 62.

²⁵ STILMANN, J.: *Gen Z is Anxious, Distrustful, and Often Downright Miserable, New Poll Reveals*. [online]. [cit. 2022-02-13]. Dostupné na: <https://www.inc.com/jessica-stillman/gen-z-is-anxious-distrustful-and-often-downright-miserable-new-poll-reveals.html>

problémy v škole a neskôr aj v zamestnaní.²⁶ Sumárne sa za ich pozitívne stránky považuje technologická vyspelosť, rýchle nadväzovanie kontaktov a budovanie vzťahov, tímovosť a multitasking. Ich videnie sveta je zároveň silne ovplyvnené prirodzenosťou ľudských práv a antidiskriminačnými zákonmi. Potrebujú žiť v podmienkach, kde sú tieto hodnoty zakomponované. Na budúcnosť výchovy a vzdelávania je preto nutné nazerať nielen v kontexte dominancie tzv. digitálnych (sieťových, nových) médií, ale aj v kontexte zábavy. Informačné pole ovplyvňuje vnímanie okolitého sveta, hodnotenie udalostí a javov vyskytujúcich sa vo verejnom aj súkromnom živote. Deti počítačovej generácie, ktoré americký pedagóg a publicista Marc Prensky označil ako *digital native* (digitálni domorodci)²⁷, rozvíjajú svoje intelektuálne schopnosti nielen rýchlejšie a rozmanitejšie, ale aj v inom sociálno-časovom rozmere. Ich domovom je digitálny svet moderných informačných technológií.

V nasledujúcej časti nášho príspevku sa dostaneme k potrebe usmerňovania prostredníctvom vzdelávania, ktoré má v čase migrácie, izolácie sociálne vylúčených skupín, konšpiračných a dezinformačných médií, a šírených hoaxov v kontexte nízkej občianskej angažovanosti generácie „Z“ veľký spoločenský význam. Priestor, ako preklenúť existujúcu kompetenčnú a vedomostnú bariéru, vidíme aj vo vzdelávacích aktivitách, kampaniach a workshopoch neziskových vzdelávacích a ľudskoprávných organizáciách, ktoré kladú dôraz na spoločenskú zodpovednosť.

Úvod do aplikačnej časti: mediálne vzdelávanie

V rámci predmetu mediálna výchova je mimoriadne dôležité zvoliť si pre efektívne vyučovanie správnu stratégiu, metódu a spôsob vyučovania. Napriek tomu, že sa dnes preferuje najmä zážitkové vyučovanie, aj v predmete mediálna výchova, ktorá rozvíja mediálnu gramotnosť, kritické myslenie a interkultúrne kompetencie, je dôležité sprostredkovať žiakom vedomosti. Rovnako dôležité je však poskytnúť im aj dostatočný priestor na praktický nácvik a nadobudnutie skúseností. Vo vyučovaní by sa mal teda spojiť princíp kriticko-hermeneutickej koncepcie mediálnej výchovy a koncepcie **learning by doing**, čo je pre každého učiteľa nesmierne náročné.²⁸ Z tohto hľadiska vidíme ako jedno z možných východísk kombináciu teoretickej výučby s interaktívnymi workshopmi a projektami vybraných organizácií. Analýzou vybraných aktivít/workshopov z dielne a ľudsko-právnych organizácií (Mareena, PostBellum) atď. poukážeme na nové efektívne edukačné cesty a rozvoj mediálnych a interkultúrnych kompetencií digitálnych domorodcov tzv. generácie „Z“ v postfaktuálnej ére.

²⁶ SUJANSKY, J.G. – FERRI-REED, J.: Why companies are losing billions in turnover to this generation – and what to do about it. John Wiley & Sons, 2009.

²⁷ Tento termín použil v dvoch článkoch spolu s pojmom digitálni prisťahovalci (alebo digitálni imigranti). Označuje tak generáciu ľudí, ktorí sa narodili po roku 1980 a vyrastali v prostredí počítačov a internetu ako samozrejmej súčasť prostredia (ako v minulosti voda a elektrina, neskôr televízia). Nazývajú sa aj generácia milénia, tiež generácia Y (narodení po roku 1980), generácia siete a pod. Porov. SPITZER, M.: *Digitálna demencia. Ako pripravujeme seba a naše deti o rozum*. Brno: Host, 2018, s. 161.

²⁸ MORAVČÍKOVÁ, M.: Stratégie vyučovania. In PETRANOVÁ, D. – VRABEC, N. *Mediálna výchova pre učiteľov stredných škôl*. Trnava: FMK UCM v Trnave, 2011, s. 204-207.

Ludsko-právna organizácia Mareena – projekt *Generation Ty*

Víziou ľudskoprávnej a neziskovej organizácie Mareena (fungujúcej ako občianske združenie) je Slovensko, ktoré je bezpečným a dôstojným domovom pre všetkých bez ohľadu na národnosť, etnickú a náboženskú príslušnosť. Ich hlavnými cieľmi je poskytovanie príležitostí pre aktívne začlenenie sa cudzincov do slovenskej spoločnosti, podporiť miestnu komunitu Slávkov a cudzincov v nadväzovaní vzťahov.²⁹ Občianske združenie Mareena v súčasnosti - podľa slov jednej z jej koordinátoriek Miriam Bošelovej - veľmi aktívne asistuje v integračnom procese nielen ľuďom s udelenou formou medzinárodnej ochrany (azyl alebo doplnková medzinárodná ochrana), ale aj všeobecne cudzincom žijúcim na Slovensku. Okrem dobrovoľníckeho a komunitného programu sa prostredníctvom rôznych vzdelávacích aktivít a komunikačných kampaní snaží prispievať k celospoločenskej diskusii o témach migrácie, integrácie a výzvach, ktoré sa s týmito procesmi spájajú.³⁰ Vo svojom osvetovom programe využívajú viaceré interaktívne formy a aktivity, ktoré cieľovým skupinám autenticky sprostredkujú príbehy cudzincov žijúcich na Slovensku. Výskumy ukazujú, že osobná alebo aspoň sprostredkovaná skúsenosť s cudzincami vedie k otvorenejším postojom voči cudzincom alebo iným menšinám.³¹ Na druhej strane, najviac predsudkov máme voči tým, ktorých poznáme najmenej, ktorí sú nám emocionálne alebo geograficky vzdialení a s ktorými nemáme osobnú skúsenosť.³² Ľudskoprávna organizácia Mareena využíva vo svojich vzdelávacích aktivitách na vysvetľovanie predsudkov a stereotypov koncept *Humans of fusion* (od roku 2019), ktorý prináša príbehy rôznorodých ľudí (cudzincov) žijúcich na Slovensku prostredníctvom ich portrétov (rozhovory, videá a pod.) Tieto portréty sa každoročne menia a predstavujú vekovú, profesijnú, rodovú či náboženskú rôznorodosť pôvodu a príbehov. V roku 2019 bola vytvorená metodická príručka pre stredné a vysoké školy obsahujúca aktivity zamerané na témy migrácie, integrácie, nenávistných prejavov, identity a medzikultúrneho dialógu.³³ V roku 2020 sa Mareene podarilo úspešne zorganizovať 9 aktivít neformálneho vzdelávania s 274 účastníkmi. Jedným z najnovších programov tejto organizácie je „Generation T(y)“ venovaný najmä šíreniu osvetu a vzdelávania medzi učiteľmi, študentmi a pracovníkmi s mládežou. Tematicky sa dotýka oblastí, ako sú spoločenské stereotypy, rasizmus, identita, migrácia a integrácia. V rámci tohto projektu sa jeho koordinátori snažia zapojiť mladých ľudí vo veku od 15 do 25 rokov, aby im

²⁹ Mareena. [online]. [cit. 2022-02-15]. Dostupné na <https://mareena.sk/>

³⁰ BOŠELOVÁ, M.: Dobrovoľníctvo ako reakcia občianskej spoločnosti na tzv. Európsku migračnú krízu v rokoch 2015-2017: na príklade iniciatívy *Kto pomôže?* a dobrovoľníckeho programu občianskeho združenia Mareena. In *Culturologica Slovaca*, Vol. 6, No. 2, 2021, s. 90-117. ISSN 2453-9740. [Online]. [cit. 2022-01-13]. Dostupné na:

http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/images/No6_2_2021/Boselova_Dobrovolnictvo.pdf

³¹ KRIGLEROVÁ, E. G., KADLEČÍKOVÁ, J., CHUDŽÍKOVÁ, A., H., PÍŠOVÁ, M.: *Cudzie nechceme, svoje si nedáme. Postoje majoritnej populácie k migrácii a cudzincom na Slovensku – zhrnutie*. Bratislava, SR: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2021.

³² *Ako stereotypy ovplyvňujú naše správanie*. [online]. [cit. 2022-06-01]. Dostupné na:

<https://www.rtvs.sk/clanok/133660/ako-stereotypy-ovplyvnuju-nase-spravanie>

³³ Mareena. *Výročná správa 2019*. [Online]. [cit. 2022-06-01]. Dostupné na:

<https://mareena.sk/assets/files/Vyrocnna-sprava-2019.pdf>

ukázali, ako odstrániť predsudky v ich okolí. Žiaci a študenti sa zároveň dozvedia, ako vznikajú stereotypy a čo je príčinou predsudkov.

Projekt Generation T(y) prináša cieľovej skupine žiakov a študentov rôzne edukačné videá³⁴ (v spolupráci s digitálnymi influencermi, youtuberami a pod.), ktoré nenútenou formou vysvetľujú otázky ohľadom vlastnej identity. Na tomto mieste je dôležité vysvetliť aspoň v základných kontúrach problematiku týkajúcu sa digitálnych influencerov, ktorí zohrávajú čoraz dôležitejšiu úlohu pri formovaní názorov a postojov digitálnych domorodcov z generácie Z. V posledných rokoch sa stretávame najmä s termínom *mikrocelebrity*, ktoré marketingová a komunikačná prax označuje pojmom „influenceri“³⁵ (často zúžené na „influencerov sociálnych médií“). Ako uvádza mediálny teoretik P. Mikuláš, „svoje aktivity realizujú viacerými spôsobmi, najmä prostredníctvom blogov, fotoblogov, videoblogov, príspevkov na Instagrame či Facebooku alebo tvorbou videí na YouTube. Označujú sa ako blogeri, vlogeri alebo youtuberi.“³⁶ Nepochybne si stanovujú určité normy, ideály a vzory správania, s ktorými sa ich nasledovníci porovnávajú. Používatelia sociálnych sietí čoraz častejšie vnímajú skreslenie svojej osobnej hodnoty prostredníctvom vlastných profilov na sociálnych sieťach - pričom úlohu nástrojov kvality a hodnoty preberajú lajky a komentáre - alebo v porovnaní a konfrontácii s influencermi. Virtuálne sociálne siete a interakcie v nich vytvárajú určitý obraz sveta a miesta človeka v ňom. Do popredia sa dostávajú pozitívne príklady influencerov, vlogerov, blogerov a iných digitálnych autorov hodnotného obsahu, ktorým sa podarilo získať množstvo sledovateľov. Mnohí z nich reflektujú aktuálne témy, podporujú informovanosť verejnosti v rôznych oblastiach, vzdelávajú, informujú, podporujú rozvoj, inklúziu a prinášajú pozitívne príklady zmien. Projekt Generácia T(y) nielenže kladie dôraz na rozmanitosť, ale zároveň motivuje študentov, aby v spleti odlišností hľadali niečo spoločné. Okrem videí a metodických materiálov³⁷, majú možnosť zapojiť sa do rôznych online výziev, nájsť hrdinu vo svojom okolí alebo aktivovať a vytvoriť zbierku na pomoc migrantom a utečencom. Ako príklad pars pro toto

³⁴ Napr. toto edukačné video vzniklo v spolupráci s Youtuberom známym vďaka svojim vzdelávacím videám z rôznych vedných v oblasti. V tomto videu obšahuje svojim „followerom“ problematiku stereotypov a predsudkov. Viac pozri: <https://www.youtube.com/watch?v=RmEWpIHTWLk>

³⁵ Problematiku influencerov, ich identity, výskytu a vplyvu na sociálnych sieťach z marketingového hľadiska analyzujú vo svojich štúdiách mediálni teoretici L. Spálová, P. Mikuláš, D. Hodinková a O. Púchovská: SPÁLOVÁ, L. - HODINKOVÁ, D.: Influencers and civic participation in migration - The reflection in/congruence of the social media and identity of influencer in a social networking sites environment. *DotComm*, Roč. 8, č. 1, 2020, s. 17-34. [Online]. [cit. 2022-06-01]. Dostupné na: <https://issuu.com/editastrbova/docs/2020-1/s/10960526>; SPÁLOVÁ, L. – MIKULÁŠ, P. – PÚCHOVSKÁ, O.: Attitudes towards Different Influencer Categories – Exploration of Generation Z. *Communication Today*, Roč. 12, č. 1, 2021, s. 44-60. [Online]. [cit. 2022-06-01]. Dostupné na: <https://communicationtoday.sk/attitudes-towards-different-influencer-categories-exploration-of-generation-z/>

³⁶ MIKULÁŠ, P.: *Celebrity v mediálnej a marketingovej komunikácii*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2020.

³⁷ Uvedený metodický materiál je určený učiteľom, vychovávateľom, lektorom vo formálnom a neformálnom vzdelávaní, ktorí by chceli so svojimi žiakmi alebo študentmi otvoriť tému identity, predsudkov a stereotypov. Je vhodný pre učiteľov mladých ľudí od posledných ročníkov 2. stupňa základných škôl až po vysokoškolských študentov. "Metodickú príručku si môžete stiahnuť na tomto odkaze: <https://mareena.sk/generationt>

vytvárania vhodných podmienok pre rast empatie a odstraňovanie necitlivosti žiakov a študentov voči vnímaným problémom súčasnej slovenskej spoločnosti súvisiacich s migračnými pohybmi, uvádzame zrealizovaný workshop na Katedre kulturológie 18.11. 2021 pod názvom *Kto som?* Daný workshop je integrálnou súčasťou projektu občianskeho združenia Mareena *Stretnutím k porozumeniu*, ktorý je zameraný na šírenie povedomia o migrácii a integrácii cudzincov, znižovanie radikalizácie mládeže a tým aj na podporu ochrany zraniteľných - etnických či náboženských - skupín. Náplňou je neformálne vzdelávanie mladých ľudí, ktorým ponúka komplexnejší pohľad na tieto témy. Objasňuje ich z rôznych strán a poskytuje ucelené informácie umožňujúce prehodnotiť postoje voči minoritám, a to napr. zapájaním lektorov a lektoriek z o.z. Mareena, ktorými sú aj cudzinci a cudzinky.

Workshop bol primárne zameraný na tému *identita* – hlavným cieľom aktivity bol fokus na reflexiu a premýšľanie o identitách a rolách v sociokultúrnej realite. Cez tieto identity (a ich pochopenie) sa študenti a študentky následne pozreli na to, ako tieto identity určujú vnímanie ľudí v spoločnosti. Slovenskú lektorku Martu Králikovú vhodne doplnil inšpiratívnymi postrehami Sancho Moises Geshinga Njambi, pochádzajúci z Kene, dlhodobo žijúci na Slovensku. Študentom priblížil „vyjednávanie“ vlastnej identity ako súčasť integrácie, adaptácie a akulturácie v slovenskom kultúrnom prostredí. Workshop inovatívnym a interaktívnym spôsobom podnietil študentov k úvahám a myšlienkam (nielen) o vlastnej identite. V neposlednom rade totiž odhalil mechanizmy etnických stereotypov a predsudkov predstavujúce časté prekážky interkultúrneho dialógu.

Post Bellum

Nezisková organizácia Post Bellum sa vo svojej činnosti zameriava na vyhľadávanie, dokumentovanie a prezentovanie príbehov pamätníkov historických udalostí dvadsiateho storočia formou metódy *oral history*, výstav a časopisu Pamäť národa.³⁸ Organizácia Post Bellum za školský rok 2020/2021 zrealizovala 242 workshopov, z toho 155 online. Navštívila vyše 200 škôl a workshopy zasiahli okolo 4000 žiakov a študentov.

„Post Bellum SK je občianske združenie, ktoré od roku 2011 na Slovensku vyhľadáva a dokumentuje spomienky pamätníkov kľúčových momentov 20. storočia. Zaznamenávame príbehy a snažíme sa rozprávať ich ďalej: veríme totiž, že konkrétne ľudské osudy sú tou najlepšou cestou k poznaniu vlastnej minulosti. Zaujímajú nás pohľady na dejiny z rôznych strán. Každý príbeh pamätníka rozpráva o dilemách, ktorým museli naši rodičia, starí rodičia a prarodičia čeliť – a stavia nás pred otázku, ako by sme sa v podobných situáciách zachovali my. Pamätníci kľúčových momentov 20. storočia rýchle umierajú. Považujeme za dôležité zachovať ich spomienky pre naše deti, ktoré už nebudú mať príležitosť sa s nimi osobne stretnúť.“³⁹ Pre priblíženie histórie mladým generáciám Post Bellum ponúka základným, stredným aj vysokým školám na Slovensku interaktívne workshopy, v ktorých sa žiaci a študenti majú možnosť zoznámiť so skutočnými príbehmi pamätníkov, ktorí reálne existovali a ktorých príbehy si môžu vyhľadať na internetovej stránke.⁴⁰

³⁸ [Online]. [cit. 2022-01-01]. Dostupné na: <https://www.memoryofnations.eu/en>

³⁹ [Online]. [cit. 2022-01-01]. Dostupné na: <https://www.postbellum.sk/o-nas>

⁴⁰ [Online]. [cit. 2022-01-01]. Dostupné na: www.memoryofnations.eu.

Workshopy organizácie Post Bellum sú atraktívne a pestré, pričom metodické materiály si táto organizácia zdieľa so svojou sesterskou organizáciou rovnomeného názvu pôsobiacou v Českej republike, a to z dôvodu spoločnej histórie oboch štátov. Rozsah nášho príspevku nedovoľuje venovať sa všetkým workshopom ani témam, ktoré sprítomňujú, podrobne. Pre účely uchopenia témy v kontexte zvyšovania mediálnej gramotnosti a kritického myslenia, použijeme na ilustráciu dva konkrétne príklady workshopov aby sme čitateľovi priblížili, v čom sú prínosné, inovatívne a zároveň pre žiakov a študentov prítlačivé. Organizácia Post Bellum pri neformálnej výučbe využíva veľmi efektívne tzv. autentické učenie zamerané na použitie tvorivého myslenia a hĺbku poznania. Medzi základné činnosti, ktoré podporujú túto stratégiu patrí hranie rolí a simulácia, využitie médií, ukážky a výstavy, exkurzie, projektové vyučovanie, učebné kútiky, čítanie a písanie. Post Bellum pracuje primárne s metódou hrania rolí (role-playing). Nasledujúce riadky venujeme deskripcii a analýze workshopu „Iba sme sa narodili“ na ktorom demonštrujeme ako táto metóda vyzerá v praxi.

Workshop „Iba sme sa narodili“

Workshop v dobových reáliách i prostredníctvom súčasných nástrojov (Internet, Facebook, Instagram, ...) predstavuje slovenskú spoločnosť v medzivojnovom období, v období tesne pred vypuknutím II. sv. vojny, ale i počas existencie „Slovenského štátu“. Cez príbehy skutočných ľudí vedie deti k pochopeniu historických súvislostí i následkov ľudského konania. Komunikuje tému antisemitizmu a xenofóbie v spoločnosti. Zároveň cez vlastný zážitok poukazuje na vzostup šírenia informácií na internete a sociálnych sieťach, z ktorých sú mnohé mylné a zavádzajúce, čo často využívajú konšpirátori a rôzne iné zoskupenia. Workshop sa snaží podnietiť schopnosť rozlišovať pravdu od lži a následne viesť jednotlivcov ku kritickému mysleniu. Prepájajú minulosť so súčasnosťou a vedie k vnímaniu reality v širších súvislostiach. Na záver študenti prezentujú a medializujú výsledky práce, porovnávajú si výstupy s ostatnými. Cieľom je uvedomiť si krehkú hranicu medzi pravdivými a nepravdivými informáciami a následkami propagandy, manipulácie s verejnou mienkou a neprevereniami informácií. Workshop je určený pre študentov stredných škôl a gymnázií. Intenzívne sa fokusuje na tému hoaxov a konšpiračných teórií. Po úvode venovanom histórii sa žiaci rozdelia od dvoch skupín. Kým jedna skupina predstavuje fiktívnu židovskú obec a zoznamuje sa s príbehmi pamätníkov, druhá skupina sa rozdelí na novinárov z minulosti, prítomnosti a tzv. ľud. Pamätníci zo židovskej obce počas workshopu najprv hovoria o svojom živote, zakresľujú svoju postavu pamätníka. Neskôr vplyvom historických udalostí dostávajú židovskú Dávidovu hviezdu. Reflektujú množstvo konšpiračných teórií, ktoré sa na nich valia z novín, ale i z úst politických predstaviteľov a samotného ľudu. Práve v tejto časti workshopu skupina detí okúsi aspoň sprostredkovane, aký je to pocit byť menšinou, obetným baránkom. Študenti v roli pamätníkov sa snažia reagovať na klamstvá a postupne odhaľujú svoj životný príbeh. Študenti – novinári z minulosti - sú práve tí tvorcovia daných hoaxov a správ z obdobia pred a počas druhej svetovej vojny. Študenti si vyberú, či chcú tvoriť pravdivé texty alebo konšpiračné. Rovnako môžu realizovať interview s pamätníkmi. Podobný princíp platí aj pri študentoch – novinároch z prítomnosti. Študenti zisťujú priamo pri tvorbe mechanizmy vzniku a fungovania konšpirácií. Priamo v praxi si vysvetľujú ako rozpoznať konšpiračný web, aké atribúty konšpirátori môžu použiť aby ich texty boli hodnovernejšie a čoho sa majú naopak objektívni a investigatívni novinári vyvarovať. Zároveň sa rieši aj otázka zdrojov, odkiaľ majú študenti čerpať a overovať

si dôveryhodné a nedôveryhodné zdroje informácií. Skupina študentov s pracovným názvom „Fud“ naopak pracuje s tzv. novými, digitálnymi médiami a sociálnymi sieťami ako Instagram a Facebook. Ich úlohou je všímať si príspevky konšpiračného charakteru, či dokonca vytvoriť takýto obsah prípadne sa naučiť, ako konšpiračné a dezinformačné príspevky vyvrátiť. Na záver každý študent prezentuje svoju prácu. Výsledné texty a vyhodnotenie konzultujú s lektormi workshopu.

Organizátori a lektori na základe vlastných zistení a pozorovaní konštatujú, že tento workshop je ťažko realizovateľný na učňovských stredných školách alebo v lokalitách, kde je vysoká volebná preferencia v úvode spomínanej politickej strany Ľudová strana Naše Slovensko na čele s kontroverzným politikom Mariánom Kotlebom. Ďalší problematický bod je podľa ich slov odpor niektorých skupín študentov voči rómskej menšine a utečencom. Rovnako vášnivou sa stala téma aktuálneho očkovania proti ochoreniu Sars Covid-19 i voči samotnej existencii tohto ochorenia, vírusu či pandémie.

Cieľom workshopu je prostredníctvom aktivít na workshope nadobudnúť elementárnu mediálnu gramotnosť a kritické myslenie v kontexte života v post-faktuálnej ére, informačného zahltenia a informačnej naivity.

Projekt *Gulag XR*

V kontexte nášho výskumu je tiež zaujímavý nový, pilotný projekt na ktorom priamo participuje aj organizácia Post Bellum pod názvom „Európska pamäť Gulagu – rozšírená realita ako vzdelávací nástroj“⁴¹ alebo „Gulag XR“, ktorý v súčasnosti pripravuje medzinárodné konzorcium v rámci projektu Erasmus+⁴². Výsledky a následné spustenie je naplánované na začiatok roka 2023. Vďaka tomuto projektu získajú základné a stredné školy v Českej republike, Nemecku, Poľsku a na Slovensku prístup k novému vzdelávaciemu nástroju s využitím najmodernejších nástrojov informačno-komunikačných technológií. Cieľom tohto projektu je podľa slov jeho tvorcov vytvoriť sériu pedagogicky účinných lekcii o sovietskych represáliách, počas ktorých budú študenti schopní nielen získať faktografické poznatky, ale aj oceniť morálne dilemy a emocionálne utrpenie, ktoré museli obeť sovietskych represii znášať. Toto všetko bude možné vďaka nasadeniu pútavých vyučovacích metód a inovatívnych technológií vrátane virtuálnej a rozšírenej reality.⁴³ Osobný a emocionálny rozmer histórie bude posilnený využitím príbehov skutočných preživších a svedkov rôznych foriem represii: masových deportácií, popráv a väznenia v táboroch Gulag.⁴⁴ Slovo „gulag“ použité v názve tohto projektu preto v chápaní

⁴¹ *Gulag Online*. [Online]. [cit. 2022-02-04]. Dostupné na: <https://gulag.online/cs>

⁴² Projekt realizuje české združenie Gulag.cz v spolupráci so vzdelávacou spoločnosťou Scio, nemeckým Memorial Germany, Poľskou akadémiou východnej Európy a slovenskou pobočkou Post Bellum. Ruskú verziu vzdelávacieho nástroja vyvíjajú aj s ruským združením International Memorial, s ktorým spolupracujú aj na obsahu celého projektu. Technologické riešenie projektu (virtuálna a rozšírená realita) vychádza z výsledkov expedícií a terénnych výskumov Gulag.cz. Vývoj modelu tábora vo virtuálnej realite je možný aj vďaka paralelnému projektu TAČR ÉTA (TL03000574 - GULAG-VR), ktorý je založený na spolupráci medzi Gulag.cz a Jihočeskou univerzitou.

⁴³ *Gulag CS* [Online]. [cit. 2022-02-04]. Dostupné na: <https://gulag.cz/cs/>

⁴⁴ <https://gulag.online/cs> na tejto stránke je možné stiahnuť si 3D gulag a pozrieť sa, ako vyzerali tábory. Aplikácia s virtuálnou realitou zatiaľ nie je oficiálne dostupná, zatiaľ sú k dispozícii iba demo verzie s táborom.

tvorcov projektu neznamená len miesto na výkon nútenej práce, ale možno ho vnímať aj ako emblematický symbol všetkých týchto zločinov. V neposlednom rade autori myšlienky poukazujú na to, že sovietske represie nie sú len internou kapitolou sovietskych či ruských dejín; rovnako mali dopad aj na životy Čechov, Nemcov, Poliakov, Slovákov a ďalších národností, ktoré sa ocitli medzi obeťami sovietskeho štátneho teroru v totalitnom období Stalinovej vlády od 30. do 50. rokov 20. storočia. Doposiaľ táto skutočnosť nebola všeobecne uznávaná ako súčasť našich spoločných (nielen) európskych dejín a predstavy o nej sa medzi dotknutými krajinami výrazne líšia. Výsledky výskumy organizátorov projektu dokumentujú, že v Českej a Slovenskej republike je táto téma takisto pomerne neznáma: české a slovenské obeť sovietskych represí zostávajú podľa slov jednej z koordinátoriek Dominiky Gerhátovej⁴⁵ vo väčšine nimi analyzovaných učebníc opomínané a marginalizované.

Záver

V príspevku sme reflektovali nové efektívne edukačné cesty rozvoja mediálnych a interkultúrnych kompetencií, ako aj kritického myslenia digitálnych domorodcov tzv. generácie „Z“ v postfaktuálnej ére optikou interaktívnych a inovatívnych workshoopov a projektov nami zvolených ľudsko-právnych organizácií. Zároveň sme poukázali na to, ako tieto neformálne vzdelávacie inštitúcie prispievajú k príprave žiakov a študentov na život v multikultúrnej spoločnosti: podnecujú ich k tolerancii voči sociokultúrnym rozdielom, vedú ich k rozvoju porozumenia a orientácie v sociálne a kultúrne pluralitnej spoločnosti.

Škola už nie je a nebude hlavným a výlučným zdrojom informácií. Získavanie informácií v ére internetu a digitálnych technológií nie je ničím limitované. Budúcnosť vidíme v schopnosti vzdelávacích inštitúcií viesť študentov k aktivite, tvorivosti a komplexnému rozvoju osobnosti v kombinácii so zavádzaním moderných informačno-komunikačných technológií do výučby. To ilustrujeme aj na príklade medzinárodného projektu *GULAG XR* využívajúci virtuálnu realitu. Budúcnosť vzdelávania vidíme aj vo využití edukatívnej vlny youtuberov, tzv. *edutuberov* (dovolili sme si použiť tento neologizmus z vlastnej dielne, čím odkazujeme na spojenie edutainmentu s prostredím kanálu Youtube). Vplyv youtuberov a ich edukačný potenciál môže byť v neposlednom rade efektívnym nástrojom v boji proti hoaxom, dezinformáciám a konšpiračným teóriám. Toto tvrdenie sa môže zdať na prvý pohľad paradoxné, najmä ak vezmeme do úvahy fakt, že samotný Youtube je často považovaný za jeden z hlavných kanálov ich šírenia par excellence. V súčasnosti Youtube slúži ako alternatíva televízie pre milióny používateľov, najmä pre generáciu, ktorá sa socializovala v prostredí internetu. Domnievame sa, že využitie digitálnych vzorov z radov influencerov (youtuberov, instragramerov etc.) ako to bolo v prípade ich projektu *Generation Ty* môže priniesť pozitívne konzekvencie v náraste a stimulácii sociálnej angažovanosti generácie „Z“ v boji proti radikalizácii a extrémizmu.

Zároveň si myslíme, že odlišnosť hodnotových systémov a prežívaných skúseností priam generuje potrebu rozvíjania interkultúrnych kompetencií. Kultúrna koexistencia si pritom nevyhnutne žiada hľadať to, čo majú jednotlivé kultúry spoločné. Konštruktívnou cestou by mohlo byť prijatie rôznorodosti a hľadanie spoločných rysov. Toto hľadanie spoločných črt môžeme chápať ako volanie po dialógu medzi kultúrami. Dialóg by mohol byť efektívny prostriedok predchádzania konfliktov, regulácie napätia a eventuálnych nepriateľských stretov

⁴⁵ Zdroj: osobná komunikácia s koordinátorkou projektu GULAG Dominikou Gerhátovou.

v dnešnom svete. Efektívny dialóg vyžaduje vzájomne obohacujúcu interakciu, ktorá vedie k hlbšiemu poznaniu seba, svojej kultúry a možností.

Štúdia je výstupom grantového projektu APVV-18-0257: Inkubátor multimedialnej digitálnej produkcie – recipročný transfer vedy, umenia a kreatívnych priemyslov riešeného na Katedre masmediálnej komunikácie a reklamy FF UKF v Nitre.

Literatúra a zdroje

Ako stereotypy ovplyvňujú naše správanie. [online]. [cit. 2022-06-01]. Dostupné na: <https://www.rtvs.sk/clanok/133660/ako-stereotypy-ovplyvnuju-nase-spravanie>

BALLAY, M.: *Kultúrna pamäť v súčasnom divadle (Príprava autorskej inscenácie zo života v totalite.* Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2021

BOŠELOVÁ, M.: Dobrovoľníctvo ako reakcia občianskej spoločnosti na tzv. Európsku migračnú krízu v rokoch 2015-2017: na príklade iniciatívy *Kto pomôže?* a dobrovoľníckeho programu občianskeho združenia Mareena. In *Culturologica Slovaca*, Vol. 6, No. 2, 2021, s. 90-117. ISSN 2453-9740. [Online]. [cit. 2022-01-13]. Dostupné na: http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/images/No6_2_2021/Boselova_Dobrovolnictvo.pdf

FLORIDI, L.: *Čtvrtá revoluce. Jak infoséra mění tvář lidské reality.* Praha: Karolinum, 2019

Gulag Online. [Online]. [cit. 2022-02-04]. Dostupné na: <https://gulag.online/cs>

Gulag CS. [Online]. [cit. 2022-02-04]. Dostupné na: <https://gulag.cz/cs/>

HAIDT, J.: *Morálka lidské mysli: proč lidstvo rozděluje politika a náboženství.* Praha: Dybbuk, 2013.

HODINKOVÁ, D. – RAČEKOVÁ, L. – SZABÓOVÁ, V.: *Médiá – Migrácia – Spoločenská zodpovednosť: Prístupy ku komunikácii témy migrácie v mediálnom priestore.* Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médii, o.z, 2021

JAKUBOVSKÁ, V. – JAKUBOVSKÁ, K.: *Rozvíjanie interkultúrnych kompetencií.* Boskovice: František Šalé – Albert, 2017.

KOUKOLÍK, F. – DRTILOVÁ, J.: *Vzpoura deprivantů.* Praha: Galén, 2006.

Kvalitativní popis psychologie osobnosti pachatele extremisticky, rasově motivované a xenofobní trestné činnosti. [Online]. [cit. 2022-03-03]. Dostupné na: www.mvcr.cz/clanek/kvalitativni-popis-psychologie-osobnosti-pachatele.aspx.

KRIGLEROVÁ, E. G., KADLEČÍKOVÁ, J., CHUDŽÍKOVÁ, A., H., PÍŠOVÁ, M.: *Cudzie nechceme, svoje si nedáme. Postoje majoritnej populácie k migrácii a cudzincom na Slovensku – zhrnutie.* Bratislava, SR: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2021.

LACKO, D. *Skupinová polarizace. Proč se společnost radikalizuje.* [Online]. [cit. 2022-04-30]. Dostupné na: manipulatori.cz/skupinova-polarizace-proc-se-spolecnost-radikalizuje/.

Mareena. [online]. [cit. 2022-02-15]. Dostupné na <https://mareena.sk/>

Mareena: *GENERATION TY.* [online]. [cit. 2020-05-06]. Dostupné na: <https://mareena.sk/generationt>

Mareena. *Výročná správa 2019.* [Online]. [cit. 2022-06-01]. Dostupné na: <https://mareena.sk/assets/files/Vyrocnna-sprava-2019.pdf>

Medzinárodná organizácia pre migráciu: *Migrácia.* [Online]. [cit. 2022-04-16]. Dostupné na: <https://www.iom.sk/sk/pre-media/zakladne-pojmy-o-migracii.html>

- Memory of Nations*. [Online]. [cit. 2022-01-01]. Dostupné na: <https://www.memoryofnations.eu/en>
- MIKULÁŠ, P.: *Celebrity v mediálnej a marketingovej komunikácii*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2020.
- MOORE, B.N. – PARKER, R. *Critical thinking*. Dubuque: McGraw-Hill Companies, 2015.
- MORAVČÍKOVÁ, E.: Heslár kulturologického pojmoslovía – interkultúrny dialóg. In *Culturologica Slovaca*, Vol. 5, No. 2, 2020. ISSN 2453-9740 [Online]. [cit. 2022-01-13]. Dostupné na: <http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/index.php/archiv>.
- MORAVČÍKOVÁ, M.: Stratégie vyučovania. In PETRANOVÁ, D. – VRABEC, N. *Mediálna výchova pre učiteľov stredných škôl*. Trnava: FMK UCM v Trnave, 2011.
- MYERS, D.G.: *Sociální psychologie*. Praha: Edika, 2016.
- NUTIL, P.: *Média, lži a príliš rýchly mozek*. Praha: Grada, 2008.
- OLEJÁROVÁ, A.: Informácie v digitálnom veku. Sondáž do vzťahu medzi participačnou kultúrou a nezávislosťou mediálnej produkcie v internetovom prostredí. In Fujak, J. (Ed.) *Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia na Slovensku po roku 1989*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2020.
- PETRANOVÁ, D.: Charakteristika predmetu mediálna výchova. In PETRANOVÁ, D. - VRABEC, N. (eds.): *Mediálna výchova pre učiteľov stredných škôl*. Trnava: FMK UCM, 2011.
- Post Bellum*. [Online]. [cit. 2022-01-01]. Dostupné na: <https://www.postbellum.sk/o-nas>
- SPÁLOVÁ, L. - HODINKOVÁ, D.: Influencers and civic participation in migration - The reflection in/congruence of the social media and identity of influencer in a social networking sites environment. *DotComm*, Roč. 8, č. 1, 2020, s. 17-34. [Online]. [cit. 2022-06-01]. Dostupné na: <https://issuu.com/editastrbova/docs/2020-1/s/10960526>
- SPÁLOVÁ, L. – MIKULÁŠ, P. – PÚCHOVSKÁ, O.: Attitudes towards Different Influencer Categories – Exploration of Generation Z. *Communication Today*, Roč. 12, č. 1, 2021, s. 44-60. [Online]. [cit. 2022-06-01]. Dostupné na: <https://communicationtoday.sk/attitudes-towards-different-influencer-categories-exploration-of-generation-z/>
- STANTON, G.H.: The Ten Stages of Genocide. In *Genocide Watch*. [Online]. [cit. 2022-03-03]. Dostupné na: <http://genocidewatch.net/genocide-2/8-stages-of-genocide/>
- STILMANN, J.: *Gen Z is Anxious, Distrustful, and Often Downright Miserable, New Poll Reveals*. [online]. [cit. 2022-02-13]. Dostupné na: <https://www.inc.com/jessica-stillman/gen-z-is-anxious-distrustful-and-often-downright-miserable-new-poll-reveals.html>
- SPITZER, M.: *Digitálna demencia. Ako pripravujeme seba a naše deti o rozum*. Brno: Host, 2018, s. 161.
- SUJANSKY, J.G. – FERRI-REED, J.: *Why companies are losing billions in turnover to this generation – and what to do about it*. John Wiley & Sons, 2009.
- ŠTEFANČÍK et.al.: *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*, Brno : Tribun EU, 2013.
- ŠTRBOVÁ, E., PÚCHOVSKÁ, O.: Current Discourse on Migration in Selected Slovak Online Media: Topical Analysis in the context of European Union and V4 Countries. In *Marketing Identity 2018. Digital Mirros – part 2*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2018, s. 195-207. [Online]. [cit. 2022-05-16] Dostupné na: <https://fmk.sk/download/Marketing-Identity-Digital-Mirrors->

[II.pdf?fbclid=IwAR2PZ7oXjNtVjAqzCMxLOCcoYFbC6GbAySENwwcRaFs6ptRwKeb7e8eEXFI](#)

VASILKOVÁ, A. – ANDROVIČOVÁ, J.: Príčiny nárastu podpory pravicového radikalizmu a extrémizmu na Slovensku: príklad politickej strany Kotleba–ĽSNS. In *Central European Journal of Politics*, Roč. 5, č. 1, 2019, s. 71–99. [online]. [cit. 2022-05-06]. Dostupné na: http://www.cejop.cz/wp-content/uploads/2019/09/2019_Vol-05_No-01_Art-05_SK_LSNS.pdf

Notes on selected educational levels of development of media literacy, intercultural competences and critical thinking of generation "Z"

In this paper, we focus on how the concept of media literacy is understood and applied in non-formal education through an analysis of interactive workshops organized by non-profit and human rights organizations (PostBellum, Mareena). Our text presents a prolegomena to the reflection of selected educational models aimed at the development of critical thinking and critical perception of media content. In it, we point out how these activities can contribute to the elimination of risky behaviours of primary and secondary school pupils (especially in terms of prejudice and stereotypes, discrimination, xenophobia, racism, etc.) against the background of life in the post-factual era. At the same time, we note how these activities can increase the media literacy and intercultural competences of digital natives from Generation "Z".

Doc. Mgr. Erika Moravčíková, PhD.

Katedra kulturológie, FF UKF v Nitre

Hodžova 1

949 74 Nitra

emoravcikova2@ukf.sk